

Pap András László

A vallásszabadság alkotmányos dimenziói

Ez az írás nem felel meg a tudományos értekezések formai és tartalmi előírásainak. Nem ad szakirodalmi áttekintést, a jegyzetapparátus is csak a legszükségesebb, és korántsem a teljes körű adatokat tartalmazza. A nevesített jogesetek, de még az érintett témák sem mondhatóak átfogónak, sőt, esetlegesnek mondhatók. Az itt következő néhány oldal célja mindössze az, hogy – eleget téve a kötet szerkesztői megtisztelő felkérésének – bemutassam azt, hogy – elsősorban egy, a jogot a társadalomtudomány perspektívájából szemlélő egyetemi kurzus szempontjait figyelembe véve – melyek lehetnek a vallásszabadság alkotmányos dimenzióit áttekintő projekt fontosabb elemei. Étlap és ízelítő: az alapanyagok sokféleségének és egy degusztációs menüsornak a vázlata, nem alkotmányjogi elemzés.

A séf (megléhetősen önkényes) ajánlata nyolc fogást tartalmaz: előkérdéseket; a csoportjogok és a liberális multikulturalizmus dilemmájának bemutatását; a diszkrimináció és a vallásszabadság összefüggéseinek elemzését; a vallás mint az etnicitás markerének vizsgálatát; a vallás (és az egyházak) és politikum kapcsolatát érintő modellek és alkotmányos szerepfelfogások vizsgálatát; az alkalmazott alkotmányos standardok és értelmezési mérföldkövek bemutatását; és a legjellemzőbb ügýtípus közül néhánynak a bemutatását.

1. Alkotmányos előkérdések

A vallásszabadság meghatározása kapcsán elsőként fontos meghatározni, hogy mit tekintünk e fogalom hatálya alá tartozónak. Nyilvánvaló, hogy – miután jogi szempontból tekintünk a kérdésre – a hit mint belső, lelkiismereti meggyőződés akkor válik relevánssá, ha az valamilyen magatartás formáját ölti, hiszen a jog hatóköre pusztán e területre terjed ki. Az Európai Emberi Jogi Bíróság Fédération chrétienne des témoins de Jéhovah de France v. France-döntésének¹ tanulmányozása például jó alapokat biztosíthat ahhoz, hogy kellően tág perspektívát alakíthassunk ki arra vonatkozóan, hogy e szabadság mire is terjed ki; melyek a hitélet manifesztációjának formái: a hit nyilvános, adott esetben erre létesített épületekben történő kifejezésétől, a hittérítés kérdésein át a gyermekelhelyezés során történő diszkriminációmentes elbánáshoz fűződő jogig.

Az előkérdések során fontosnak tartom rögzíteni a vallástalanság megéléséhez fűződő jog tárgyalásának szükségességét: ez az ateisták helyzetét,² az állammal szoros kapcsolatban álló vallások előírásai alóli mentesség eseteit is magába foglalja.

Ehelyütt érdemes tárgyalni az állam, a szabadságjog biztosítása során megjelenő aktív és passzív szerepvállalásának kérdését; amely az emberi jogok generációinak leegyszerűsítő bemutatásának árnyalását is szükségessé teszi, hiszen a védelem az esetek többségében aktív állami szerepet is megkíván.

Ugyanitt adja magát a vallásszabadság egyéni-, közösségben gyakorolt egyéni- illetve kollektív jellegének vizsgálata.

¹ No. 53430/99, ECHR 2001-XI

² Ld. Pl. (International Humanist and Ethical Union: Freedom of Thought 2014: A Global Report on Discrimination Against Humanists, Atheists, and the Non-religious; Their Human Rights and Legal Status, <http://freethoughtreport.com/>)

2. A csoportjogok és a liberális multikulturalizmus dilemmája

A vallásszabadság értelmezési tartományának és kereteinek kialakításakor fontos azt a szigorúan vett alapjogi megközelítés mellett a tágabb társadalomtudományos kontextusban is vizsgálni. Itt a leghasznosabb Will Kymlicka, a csoportjogok dinamikáját a belső korlátozások („*internal restrictions*”) és külső védelem („*external protection*”) fogalmaival bemutató írása.³ Ehelyütt megkerülhetetlen a káros hagyományos szokások (*harmful traditional practices*) fogalmainak áttekintése. A nyugati társadalmakban elutasítást és élénk vitákat kiváltó „hagyományokon alapuló káros szokások” többségét ugyanis vallási érvekkel támasztják alá. Bhikhu Parekh⁴ az alábbi listát állította fel ezekről a – nyugati világban nem elfogadott – szokásokról: női genitális csonkítás, poligámia, vágási előírások, kényszerházasság, házasságkötés közeli rokonsági fokon álló családtagokkal, afrikai eredetű felnőtté válási szertartások során végzett arcsebzés, diáklányok sport- és testnevelés órán történő részvételének tilalma, hidzsáb- vagy burkaviselési előírások, bukósisak vagy munkavédelmi sisak viselésének megtagadása turbánviselés miatt (szikhek), hamvasztási és a hamvak szétszórásával kapcsolatos szokások (hinduk), közoktatási kötelezettség teljesítésének megtagadása, női egyenjogúság megtagadása.

3. A diszkrimináció és a vallásszabadság összefüggései

Az előző pontban érintett társadalomtudományi kérdések jogi leképeződéseként az antidiszkriminációs jog és kifejezetten az interszekcionalitás⁵ tárgyalása igényel bemutatást.

A hátrányos megkülönböztetés tilalmát, amelyben a vallás sztenderd védett tulajdonságnak számít, több nemzetközi dokumentum deklarálja. A diszkrimináció tilalma dinamikusan változó, folyamatosan bővülő tartalmú fogalom. Az antidiszkriminációs védelem köre jelentősen bővült például az Európa Tanács térségében azáltal, hogy az Európai Alapjogi Charta, továbbá a 2005. április 1-jén hatályba lépett, az Emberi Jogok Európai Egyezményének⁶ 12. kiegészítő jegyzőkönyve a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya⁷ 26. cikkében, valamint az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatában foglalthoz hasonló, önálló, általános antidiszkriminációs klauzulát vezet be. Az antidiszkriminációs jog európai fejlődésében a legfontosabb lépésnek azonban az európai uniós közösségi jog – a tagállamok számára átültetési kötelezettséget hordozó – irányelveinek elfogadása számít. A két legfontosabb a 2000/43/EK irányelv a személyek közötti, faji vagy etnikai származásra való tekintet nélküli bánásmód elvének alkalmazásáról, valamint

³ Kymlicka, W. 1995, *Multicultural Citizenship: A Liberal Theory of Minority Rights*, Oxford: Oxford University Press.

⁴ Bhikhu Parekh: *Rethinking Multiculturalism: Cultural Diversity and Political Theory*. Harvard UP. 2002. 264-265. o.

⁵ [Crenshaw, Kimberlé \(1989\). "Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory and Antiracist Politics". University of Chicago Legal Forum. 140: 139–16](#)

⁶ Egyezmény az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről (European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms). E.T.S. No. 005, Rome, 4. XI. 1950. Magyarországon kihirdette az 1993. évi XXXI. törvény.

⁷ Polgári és politikai jogok nemzetközi egyezségokmánya (International Covenant on Civil and Political Rights). U.N.T.S., vol. 999, no. 14668, 1966, p. 176. Magyarországon kihirdette az 1976. évi 8. törvényerejű rendelet.

a 2000/78/EK irányelv a foglalkoztatás és a munkavégzés során alkalmazott egyenlő bánásmód általános kereteinek létrehozásáról.⁸

Az antidiszkriminációs célú nemzetközi dokumentumokban általában a hátrányos megkülönböztetés formáit illetően a következőkben ismertetett fogalmak jelennek meg.⁹ A *közvetlen hátrányos megkülönböztetés* – definíciójának alapvetően három eleme van: a kedvezőtlen bánásmód, bizonyos védett tulajdonság megléte, és a kettő közötti ok-okozati összefüggés. Közvetlen hátrányos megkülönböztetésről tehát akkor beszélünk, ha egy személy (vagy csoportot alkotó személyek) számára a kedvezőtlen bánásmódra valamely védett tulajdonsága (tulajdonságuk) miatt került sor: például faji-etnikai hovatartozás, nem, szexuális orientáció, vallásos meggyőződés alapján.¹⁰ *Közvetett hátrányos megkülönböztetésről* akkor beszélünk, amikor semlegesnek és elfogulatlannak tűnő (és esetleg valóban annak is szánt) intézkedések végrehajtása folyamán kiderül, hogy azok egy bizonyos, körülírható, védett tulajdonsággal jellemezhető csoporthoz tartozó személyek számára hátrányokhoz vezetnek.¹¹ Külön diszkriminációtípusként jelenhet meg a különböző nemzeti szintű jogszabályokban, illetve például az Európai Unió közösségi joganyagában a *zaklatás*. Lényege, hogy a zaklató(k) az áldozat méltóságát, személyét sértő, esetleg munkavégzését is ellehetetlenítő légkör kialakulásához járul(nak) hozzá. Idetartozik a magyar köznyelvben munkahelyi „kicsinálásként” emlegetett, az angol nyelvű szakirodalomban pedig *mobbing*, illetve *bullying* terminusokkal (az előbbit munkahelyi, az utóbbit iskolai-oktatási kontextusban használják inkább) azonosított jelenség.¹² A zaklatás fontos sajátossága, hogy a zaklatásmentes ügymenet megteremtésének kötelezettsége a munkáltatót terheli, így adott

⁸ A foglalkoztatási egyenlőségi irányelv 3. szakasza a következő területekre terjeszti ki a védelmet: a munkavállaláshoz, önálló vállalkozáshoz, a foglalkozáshoz való hozzájutás feltételei (ideértve az előléptetést); pályaválasztási tanácsadás, szakképzés, szakmai továbbképzés és átképzés; alkalmazási és munkakörülmények (beleértve az elbocsátást és a díjazást); tagság vagy részvétel a munkavállalók vagy a munkaadók szervezeteiben, illetve bármely szervezetben, amelynek tagjai egy bizonyos szakmát gyakorolnak. A faji egyenlőségi irányelv 3. szakasza lényegesen tágabb körű védelmet nyújt a diszkriminációval szemben, és a következőket foglalja magában: a munkavállaláshoz, önálló vállalkozáshoz, a foglalkozáshoz való hozzájutás feltételei (ideértve az előléptetést); pályaválasztási tanácsadás, szakképzés, szakmai továbbképzés és átképzés; alkalmazási és munkakörülmények (beleértve az elbocsátást és a díjazást); tagság vagy részvétel a munkavállalók vagy a munkaadók szervezeteiben, illetve bármely szervezetben, amelynek tagjai egy bizonyos szakmát gyakorolnak; oktatás; szociális védelem (ideértve a társadalombiztosítást és az egészségügyi ellátást); szociális juttatások; azon árukhoz és szolgáltatásokhoz való hozzáférés, illetve azok nyújtása, amelyek a nyilvánosság számára hozzáférhetők (beleértve a lakhatást). A személyi hatály tekintetében pedig az irányelvek megtiltják a természetes vagy jogi személyek általi diszkriminációt mind a köz-, mind a privát szektorban. Bővebben lásd még Balogh Lídia – Kádár András Kristóf – Majtényi Balázs – Pap András László: i. m. 49., 51. o.

⁹ Bővebben lásd még Majtényi Balázs (szerk.): *Lejtős pálya – Az antidiszkriminációs és esélyegyenlőségi szabályozásról*. Második, javított kiadás. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2009 [(Föld-rész Könyvek)]; továbbá Bihary László – Farkas Lilla – Kádár András Kristóf – Kárpáti József: *Az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról szóló 2003. évi CXXV. törvény magyarázata*. Máság Alapítvány, Budapest, 2006.

¹⁰ Lásd Balogh Lídia – Kádár András Kristóf – Majtényi Balázs – Pap András László: i. m. 17. o.

¹¹ Uo. 18. o.

¹² Uo.

esetben a jogi felelősségre vonás sem (csak) a zaklató munkatársat, hanem a munkáltatót (is) érinti.¹³

Fontos hozzátenni, a jogintézmények mögött különböző igazságosságkonceptiók is állnak. McCrudden szerint legalábbis a diszkrimináció csökkentését célzó egyéni; a csoport szempontjait középpontba helyező redisztribúciós; az identitások sokféleségét elismerő; és azok képviselését megvalósító igazságelv létezik.¹⁴

Ki kell hangsúlyozni, hogy a jog, a maga szükségszerűen reduktív megközelítésével és fogalmi apparátusával a kirekesztést okozó társadalmi viszonyoknak, élethelyzeteknek csupán egy részét veszi célba. A diszkrimináció tételes jogi fogalma mellett ezért fontos kitérni a kirekesztés tágabb, intézményesült formájára is. A strukturális diszkrimináció nem jogi, hanem társadalomtudományi fogalom, amely a kirekesztés olyan általános, rendszerszerű formájára utal, ami túlmutat egyes, adott esetben tágran értelmezett intézmények működésén. Arra hívja fel a figyelmet, hogy a kirekesztés a társas érintkezési formákban állandósult és ismétlődő olyan szokásokon, mintázatokon is alapulhat, amelyek attitűdök, normák, értékrendek és értékválasztások formáját öltik, és hatásukban bizonyos csoportok rendszerszerű hátrányba kerülését okozzák. Nemcsak hogy kimutatható egyéni kirekesztő magatartást vagy akár szándékot nem feltételez, de még az egyes társadalmi intézmények gyakorlatát meghatározó formális szabályokban sem érhető tetten.

A rokon „intézményi”, „intézményes” és „intézményesült” diszkrimináció kifejezések, megítélésem szerint szinonimák. A szakirodalomban számos definíció forog, de a két fogalom meggyőző, általánosan elfogadott elméleti, analitikus megkülönböztetésével egyelőre adós a tudomány. Pincus a kirekesztő entitások irányából vizsgálódva egyéni, intézményes és strukturális diszkriminációt különböztet meg.¹⁵ Dovidio azt hangsúlyozza, hogy az intézményes diszkrimináció olyan szabály, szokás vagy gyakorlat, amely rendszerszerűen jeleníti meg és termeli újra a csoportalapú egyenlőtlenségeket.¹⁶ McCrudden abban látja a jelenség lényegét, hogy a kirekesztő magatartás annyira intézményesül, hogy nincs szükség egyedi döntésre, tevékenységre ahhoz, hogy az intézmény működése hatásában kirekesztő (elemzésében: rasszista) legyen. A szervezet működési mechanizmusai és szabályai strukturálják az eredményt, maga a rendszer diszkriminál, és nincs szükség kifejezett kirekesztő döntésre, szándéokra vagy előítéletre sem.¹⁷ Haney-López (a szervezetszociológia új institucionáliszmusként ismert, a racionális döntéseméleteket meghaladó irányzatát követve) olyan, a hátrányos helyzetű csoportok társadalmi státusát közvetve vagy közvetetten megerősítő gyakorlatként (szervezeti formaként vagy struktúráként) azonosítja az

¹³ Uo. További, az elemzés szempontjából nem közvetlenül releváns még a szegregáció, azaz a jogellenes elkülönítés, amely szintén a diszkrimináció egyik speciális, például a magyar jogban is külön nevesített fajtája, amelynek során bizonyos konkrét személyeket – jellemzően egy hátrányos helyzetű faji-etnikai csoport tagjait – elkülönítenek például az oktatás vagy bizonyos szolgáltatások igénybevétele során, vagy lakóhelyi szegregációra kényszerítenek. A szegregáció nemcsak aktív magatartással valósítható meg, hanem a már korábban kialakult szegregációs helyzet fennmaradását előidéző „nem tevész”-sel is – azaz a szegregáció felszámolására irányuló erőfeszítések elmulasztása is számon kérhető. Uo.

¹⁴ Christopher McCrudden: 'Thinking about the Discrimination Directives'. *European Anti-Discrimination Law Review* 2005.1. 17–21.

¹⁵ Fred L. Pincus: *Discrimination Comes in Many Forms: Individual, Institutional, and Structural*. In: Maurianne Adams (ed.): *Readings for Diversity and Social Justice*. Psychology Press, 2000

¹⁶ P. J. Henry Dovidio: *Institutional Bias*. In: John F. Dovidio – Miles Hewstone – Peter Glick – Victoria M. Esses (eds.): *The Sage Handbook of Prejudice, Stereotyping and Discrimination*. SAGE Publications, 2010, pp. 426–440.

¹⁷ Christopher McCrudden: *Institutional Discrimination*. *Oxford Journal of Legal Studies*, vol. 2, no. 3, Winter, 1982, pp. 303–367.

intézményes diszkriminációt, ahol a fogalom leginkább problémacímeként jelöl, és nem a társadalmi viselkedés koherens elméletét, továbbá az „intézmények” nem kizárólag szervezetet, hanem társadalmi gyakorlatot is jelentenek.¹⁸

Tartalmát tekintve az intézményes diszkrimináció fogalma nagyjából azt jelenti, amit a kisebbségi ombudsman a Nemzeti társadalmi felzárkózási és roma stratégia kapcsán írt: „Az intézményes diszkrimináció nem feltétlenül tudatosan diszkriminatív eljárásból vagy gondolkodásmódból ered, hanem olyan intézményi működési módból, intézményi kultúrából, amely nem veszi figyelembe a társadalom gyenge érdekérvényesítő képességgel rendelkező tagjainak helyzetét, szempontjait. Az intézményi működés [...] eszköztelensége is kiélezheti az intézményes diszkriminációt.”¹⁹

Az intézményes diszkrimináció lényeges jellemzője tehát az, hogy valamilyen formában kötődik a jog által is szabályozott intézmények formális vagy informális, de adott esetben jogilag megragadható működési gyakorlatához. Annak vizsgálatára, hogy felmerül-e vallási alapú hátrányos megkülönböztetés vagy annak intézményesült formája, horizontális megközelítésben is sor kerülhet különböző életviszonyok és jogintézmények értékelésekor.

4. A vallás mint az etnicitás markere

A vallási hovatartozás és a faji-etnikai-nemzetiségi hovatartozás összefüggése sokrétű.²⁰ Etnokulturális csoportigényként jelenik meg például a nyugati világ muzulmán bevándorlói vagy éppen az izolacionista, etnikai alapon is elkülönülő vallási közösségek esetében. A társadalmi marginalizációt elfogadó, sőt, kifejezetten igénylő (például az ámisokhoz hasonló) elzárkózó, nemzeti-etnikai alapon is elkülönülő vallási közösségek éppen hogy e tulajdonképpeni részleges állampolgárságot és a törvények (pl. monogámia, katonai szolgálat, kötelező oktatás) alóli mentesség igényét fogalmazzák meg a többségi társadalommal szemben – többnyire a vallási tolerancia jegyében megfogalmazott igényként. Akadnak olyan csoportok, amelyek a csoportidentifikáció szempontjából döntő fontosságú vallási előírások tekintetében kérnek eltérést a többségi szabályoktól. Emellett arra is akad példa, amikor a vallás döntő eleme lesz az adott őshonos nemzeti kisebbségi csoport meghatározásának: l. pl. a szerb-horvát (ortodox–katolikus), ír-északír vagy pakisztáni-indiai eseteket. Olyan eset is előfordul, amikor maga a vallás hozza létre a tulajdonképpen etnikainak tekinthető csoportot. Gondoljunk például az ujjur, kopt, drúz, maláj vagy szikh esetekre. Az indiai Legfelsőbb Bíróság a *Chatturbhuj Vithaldas Jasani v. Moreswar Parashram*-döntésben²¹ például kimondta, hogy a kaszttagság nem szűnik meg attól, hogy valaki belép egy olyan hindu szektába, amely elutasítja a kasztrendszert, ugyanis a korábbi kasztársai továbbra is a kasztba tartozónak tekinthetnek.

Ettől elkülönült eset az, amikor a vallásgyakorlás vagy annak percepciója potenciálisan különböző formájú viktimizáció forrásává válhat, illetve egyfajta faji vagy etnikai hovatartozást hoz létre. Ilyen lesz az, amikor valakit öltözéke, neve vagy megjelenése

Megjegyzés [WU1]: Nem tudjuk magyar szóval helyettesíteni? Nincs jó ötletem, jobb híján megtartanám.

Megjegyzés [WU2]: faji? Szeretném megtartani

¹⁸ Ian F. Haney-López: *Institutional Racism: Judicial Conduct and a New Theory of Racial Discrimination*. Yale Law Journal, vol. 109, 1999, p. 1717.

¹⁹ A nemzeti és etnikai kisebbségi jogok országgyűlési biztosának állásfoglalása a Nemzeti Társadalmi Felzárkózási és Roma Stratégia című tervezetről. <http://www.kisebbségiombudsman.hu/hir-702-nemzeti-es-etnikai-kisebbségi-jogok.html>

²⁰ Bővebben ld. pl. Pap András lászló: A vallási és etnikai hovatartozás összefüggései a kisebbségi jogvédelem rendszerében, in: Köbel Szilvia (szerk.): „A vallási diszkrimináció ellen – az esélyegyenlőség megteremtéséért”, Budapest, 2010. Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium, pp. 13–162.

²¹ 1954 S.C.R 817.

alapján összefüggésbe hoznak egy (elutasított) vallási közösséggel, és emiatt hátrányos megkülönböztetés vagy egyéb inzultus áldozatává válik. Példa lehet erre a minden muzulmánban potenciális terroristát látó, és ezért valamennyi fejkendőt viselő vagy vélhetően az iszlám valláshoz köthető nevű személyt igazoltató rendőr (akkor is, ha ezzel – tévedésből – a szikh vallásúakat vagy a „Sultan” névhez hasonló ortográfiájú „Zoltánokat” is sújtja), vagy a sémi kinézet alapján kiváltott antiszemita indíttatású gyűlölet-bűncselekmény vagy gyűlöletbeszéd (akkor is, amikor az Esterházy család kocsmá előtt álló Trabantjára karcokba fújják a piszokba, hogy „friss macesz érkezett az ABC-be.”)²²

Jól látható az antidiszkriminációs és a többletjogigénylő retorika elválasztásának nehézsége, ha szembeállítjuk például az USA-ban ámisok esetében a vallásgyakorlás jogaként értelmezett – és elfogadott – mentességet²³ a tankötelezettség általános szabályai alól, vagy az Európában élő egyes migráns csoportok körében továbbélő gyakorlatot, a nőnimeszerv-
csonkítást, illetve az egész test mellett az arcot is elfedő női ruházat viselését. Az utóbb említett, „hagyományokon alapuló káros szokások” elleni fellépés a jogalkotó és a jogalkalmazó szerint nem vallási alapú diszkrimináció, hanem az alapvető emberi jogokkal összeegyeztethetetlen, tolerálhatatlan csoportigények elutasítása

A vallás az etnicitás markereként a menekültjogban, de adott esetben államszervezeti indikátorként is megjelenik – gondoljunk csak Izrael zsidó államkénti önmeghatározására, az iszlám köztársaságok öndefiníciójára vagy a daytoni modell sajátos megoldásaira. (Az erre vonatkozó esetjogra lásd a Sejdíć and Finci v. Bosnia and Herzegovina és a Pilav v. Bosnia strasbourgi döntéseket.)²⁴

Megjegyzés [WU3]: Érdekes talán finomabban fogalmazni, mert Izrael Állam esetében származási, nem vallási alapú önmeghatározásról van szó, és a kettő nem feltétlenül fedi egymást. Ezt nem is állítja ez a mondat szerintem

5. Vallás (egyház) és politikum: alkotmányos szerepfelfogások és modellek

Az állam(szervezet) és a vallásszabadság viszonya vizsgálatokor kikerülhetetlen, hogy különböző tipológiák mentén érzékeltessük azt a komplex kapcsolatrendszert, amelyben a szabadságjog és a vallásszabadság intézményesült megjelenése, az állam és az egyház viszonya testet ölthet. Halmai Gábor²⁵ felosztása alapján az alaptípusok a következők: (i) vallásellenes államszocialista ateizmus; (ii) illiberális alkotmányos teokrácia (ahol a politikai és vallási elit azonos, nincs szekuláris népszuverenitás, a jog és a jogalkalmazás hivatalosan vallásos szövegekre épül, a civil bírósági rendszer nem független a vallási szervezetektől: mint például Szaúdi-Arábia, Irán, Egyiptom, Malajzia, Irak, Jemen, Katar, Kuwait, Szudán, Bahrein esetében); (iii) szekuláris elválasztás (ilyen például az a francia asszertív-militáns szekuláris modell, ahol a „*laïcité*” nevében az állampolgárság és a nemzet független a vallástól); (iv) a „*non-establishment*”, semlegesség (multikulturális) modellje (az USA, Kanada és Dél-Afrika esetében); (v) a vegyes modell, amelyet *de facto* egy vallás dominál (például Írország, Málta, Lengyelország, Málta, Olaszország esetében); (vi) a „*weak establishment*” modellje (az Egyesült Királyság, Skandinávia, Németország és Görögország esetében), ahol például még a kötelező egyházi adó is befér; (vii) léteznek emellett ~~(a személyi autonómia, pl. az oktatás területére kiterjedő)~~ vallási joghatósági enklávék, Kenya, Izrael, India, Etiópia, Indonézia, Libanon, Nigéria, Gambia, Szenegál, Ghána, Fülöp-szigetek, Szingapúr, Srí Lanka, Tanzánia esetében, ahol a személyi autonómia, pl. az oktatás területére is kiterjed.-

²² Ld. Borbándi Gyula (szerk.) Nyugati magyar esszéírók antológiája, Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem, Bern, Svájc, 1986, 174. o.

²³ Ld. pl. az amerikai legfelsőbb bíróság közismert Wisconsin v. Yoder, [406 U.S. 205](#) (1972) döntését.

²⁴ (Applications nos. 27996/06 and 34836/06), Application no. 41939/07

²⁵ Gábor Halmai: Religion and Constitutionalism, MTA Working Papers 2015/5, [3-29. o.](#)

További, egyszerűbb klasszifikáció alapján léteznek (i) hivatalos (állam)vallás nélküli, (ii) hivatalos (állam)vallás nélküli, de egy kiemelt vallás számára preferenciákat biztosító; (iii) hivatalos (állam)vallás nélküli, de néhány kiemelt vallás számára preferenciákat biztosító; (iv) egyenlő támogatást nyújtó; (v) semmilyen támogatást nem nyújtó **modellek**.

A valamely vallást (egyházat) kiemelten elismerő modellen belül megkülönböztethető a teokrácia, az államvallás (pl. Dánia, Finnország, Görögország, Egyesült Királyság, Norvégia, Izland) és a többségi vallás/egyház: például Olaszország, Spanyolország, Lengyelország esetében.)

Minden tipológia természetesen valamelyest leegyszerűsítő, arra azonban alkalmas, hogy szemléltesse az állam és a vallás/egyházak közötti viszony komplexitását. E közjogi kapcsolat feltérképezésére az alábbi **markerek** szolgálhatnak segítségül: a *sabbat*/vasárnap munkaszüneti napként történő elismerése; egyházi/vallási ünnepek állami ünnepként történő elismerése; a vallási/egyházi arbitráció inkorporációja a jogrendszerbe; vallási szimbólumok (pl. kereszt, karácsonyfa) jelenléte, adott esetben állami/önkormányzati megjelenítése közterületen; az egyházi házasságkötés engedélyezése (adott esetben csak egyházi házasság elismerése); vallási alapon biztosított mentesség a honvédelmi kötelezettség alól; mentesség biztosítása a munkavégzés alól vallási ünnepen, speciális munkavégzés alóli mentesség biztosítása vallási alapon (pl. abortusz elvégzésének megtagadása, nőikkel/ellenkező neműekkel való kapcsolat megtagadása, fogamzásgátló felírásának/forgalmazásának megtagadása, disznóhús vagy nem megfelelően vágott élelmiszer kezelésének megtagadása, alkohol felszolgálásának megtagadása, azonos nemű párok házasságkötésénél való asszisztencia megtagadása); kötelező, *opt in/opt out* rendszerben egyes vagy bármilyen vallási oktatás a közoktatási rendszerben; designált minisztériumok megléte; regisztrációt, adott esetben elismerési kritériumokat vagy tilalmakat meghatározó) egyházi törvények léte; vallási szempontból releváns (pl. mecseteket sújtó) építési tilalmak; külföldi misszionárius tevékenység (támogatás) tilalma; nemzeti vallások (pl. „*national Islam*”) létrehozatalának kötelezettsége; kórházi, börtön-, katonai pasztorizáció bevezetése; családjogi (gyermekelhelyezési) preferenciák alkalmazása vallási alapon; kötelező egyházi adó megléte; stb.

Megjegyzés [WU4]: Ki állította fel ezt a csoportosítást? Én, azért nincs külön hivatkozás.

Megjegyzés [WU5]: magyarul? Ld fent

6. Alkotmányos **standardok-mércék** és értelmezési mérőföldkövek

Az alkotmányos joggyakorlat elemzése során érdemes horizontális szempontként figyelni arra, hogy ha a standardok nem is, de azok alkalmazása nagymértékben változik majd attól függően, hogy ki/mi lesz az érintett csoport, vallási követelés: „öshonos” vagy bevándorló, az etnokulturális többségtől mennyiben és hogyan tér el, milyen érzékenységet, érdeket sért, mely hagyományokkal lesz kompatibilis. Csak érzékeltetésül: a kelet-európai roma vagy falun élő idős nők fejkendő-viselési szokásait ritkán hozzák párhuzamba vagy vetik össze a muzulmán vallási előírásokkal indokolt hasonló törekvésekkel. Érdemes kiemelni a joggyakorlatban a hagyományos szükségesség-arányosság szempontrendszer mellett megjelenő olyan értelmezési kérdések alkalmazhatóságát is, mint a vallás szempontjából tett fontosság („*centrality*”) vagy a vallásgyakorlás „őszintesége” („*sincerity*”).²⁶

Megjegyzés [WU6]: Hiányzik az utolsó ügy száma.

7. A legjellemzőbb ügyek

²⁶ Az amerikai esetjogból l. pl. a *Wisconsin v. Yoder*, 406 U.S. 205 (1972) és az *Employment Division, Department of Human Resources of Oregon v. Smith*, 494 U.S. 872 (1990)-döntéseket. Továbbá az [EJEB 2006-os Kostecki v. The Former Yugoslav Republic of Macedonia](#)-döntését. ([Application no. 55170/00](#))

Végezetül, a vallásszabadság alkotmányos dimenzióinak felvázolásakor érdemes áttekinteni azokat a (részben már említett) életviszonyokat, amelyekben a leglényegesebb döntések születtek: (i) a Charlie Hebdo-incidens kapcsán adja magát a blaszfémia és gyűlöletbeszéd kérdésének vizsgálata²⁷; (ii) kiemelt érdeklődésre tart számot a nyilvános térben, közterületen, munkahelyen és hivatalos dokumentumokban szereplő fényképezéskor történő megjelenés és öltözet kérdése (burka- és burkini-ügyek; kipa és turbánviselés a hadseregben és a rendészeti szerveknél; nyakban viselt kereszt vagy fejkendő a munkahelyen;²⁸ turbán az építőiparban és a bukósisak kapcsán; arcszűrő viselése a hadseregben és a rendészeti szerveknél). Ide tartoznak a közterületen és munkahelyen megjelenített vallási szimbólumok, pl. kereszt az iskolában vagy a tízparancsolat a bírósági épületekben. Itt érdemes kitérni arra is, hogy a köz- vagy a magánszektorban merülnek-e fel e kérdések. (iii) Ugyancsak elkülönült esetkörre képez az állami ünnepek kérdése, és ez kiterjed a munkavégzés megtagadásának jogára vallási ünnepen, egyes jogrendszerekben bizonyos vallások nyilvános ünneplésének tilalmára, de akár olyan kérdésekre is, hogy sérti-e a vallásszabadságot a *sabbat*kor felkapcsolódó mozgásérzékelős köztéri világítás. (iv) Érdemes külön kezelni a vallási elemeket is tartalmazó eskü kérdését; például politikai testületek, bíróságok vagy éppen a közszolgálat esetében.²⁹ (v) Az étkezési (és élelmiszer-technológiai) előírások kérdése is külön tárgyalást igényel: itt a vágási előírások és a külső élelmiszerforrások tekintetében korlátozott hozzáférést biztosító intézményekben (börtön, iskola, kórház) felszolgált menüsor kérdése jelenik meg. (vi) A vallási indokokra alapozott munkavégzés-megtagadás esetei az abortusz elvégzésétől a fogamzásgátló felírásán és forgalmazásán³⁰ át a katonai szolgálat megtagadásán keresztül a bizonyos szolgáltatásnyújtásig terjedhet (pl. azonos nemű vendégek szállodai elhelyezésétől³¹ a párok házasságkötésében, az anyakönyvvezetőtől³² a cukrászon át a fotósig terjedően sokakat érintve.)³³ Itt is érdemes a köz- és a magánszektor szereplőit elkülönülten vizsgálni. (viii) A munkaviszony-megszüntetés és -létesítés esetköreit is érdemes külön kezelni. Az esetjog a homoszexualitástól a poliamóriáig viszonylag széles skálát fog át.³⁴ (ix) A

Megjegyzés [WU7]: Célszerű lenne másfajta számozást alkalmazni.

²⁷ Otto-Preminger-Institut v Austria(20 September 1994, Application No. 13470/87),, Gündüz v. Turkey ((Application no. 35071/97), Giniewski v. France (Application no. 64016/00), Choudhury, v UK (Application no. 64016/00), Dubowska v Poland (33490/96; 34055/96)

²⁸ Ld. pl. Eweida and Others v. the United Kingdom (Applications nos. 48420/10, 59842/10, 51671/10 and 36516/10) (EJEB), Equal Employment Opportunity Commission v Abercrombie & Fitch Stores (USA Legfelső Bírósága, (575 US _ (2015))

²⁹ L. pl. McCreary County v. American Civil Liberties Union of Kentucky (545 U.S. 844 (2005)); Town of Greece v. Galloway (572 US _ (2014)), Buscarini and Others v c. Saint-Marino (application No. 24645/94); Dimitras and Others v. Greece (applications nos. 42837/06, 3269/07, 35793/07 and 6099/08).

³⁰ Pichon and Sajous v. France (App. 49853/99)

³¹ Bull & Bull v Hall & Preddy (UKSC 2012/0065) Christian Youth Camps Limited v Cobaw Community Health Service Limited [2014] VSCA 75 (Court of Appeal Victoria, Maxwell P, Neave, Redlich JJA, 16 April 2014)

³² OV and OW v Wesley Mission ((No 2) [2009] NSWADTAP 57)

³³ Hands on Originals, Inc v Lexington-Fayette Urban County Human Rights Commission (ld. <https://adflgal.org/detailspages/case-details/hands-on-originals-v.-lexington-fayette-urban-county-human-rights-commission>), Lee v Ashers ([2015] NICTy 2), Elane Photography v Willock (309 P.3d 53 (NM 2013))

³⁴ Bunning v Centacare ([2015] FCCA 280), Schuth v. Germany (Application no. 1620/03), Obst v. Germany (no. 425/03,_)

különböző, köz- és magánszférában működő szervezetekben betölthető tagságot is érdemes külön tárgyalni. Az esetek elsősorban homoszexuálisoknak a hadseregbe, cserkészszövetségbe, diákszövetségbe történő felvételére vonatkoznak.³⁵ (x) Érdemes a testcsonkítás (fiúk/férfiak körülmetélése, lányok/nők nemi szervének csonkítása) és a szüzességi tesztek kérdését is külön tárgyalni. (xi) Ehhez kapcsolódhat a kényszer- és gyermekházasságok kérdése is. (xii) Külön érdemes a vallási alapú gyűlölet- és becsület-bűncselekmények kérdését is tárgyalni, valamint (xiii) a rendészeti eljárásokban tetten érhető (pl. az igazoltatások során ún. etnikai profilalkotásnak nevezett) vallási alapú hátrányos megkülönböztetés kérdéseit. (xiv) A a humán erőforrás-menedzsment világában megjelenő profilalkotás önmagában is alkalmas lehet a kiemelt vizsgálatra. Végezetül, visszakanyarodva a vallás közjogi szerepének vizsgálatához, az állami klasszifikációk (regisztráció, a felekezetválasztás szabadsága) is elkülönült esetkörre képez.³⁶ (Itt a felekezeten belüli ellentétek kérdése, a szakszervezetek jogai az egyházi alkalmazottak vonatkozásában, vagy éppen a nők lelkésszé szentelésének kérdése különösen érdekes.)³⁷

Ahogy a bevezetőben írtam, a fenti néhány oldal nem jogtudományi elemzés, még csak a tudományos közlemények tartalmi és formai követelményeinek sem feltétlenül megfelelő szöveg. A cél is pusztán annyi volt, hogy egy tanulmánykötet nyitó gondolatait megfogalmazzam, és adott esetben az oktatásban is hasznosítható módon, valamennyire rendszerezett formában vázoljak fel néhány, a vallásszabadság morfológiáját, tartalmát érintő, a bírósági esetjogban megjelenő kérdést – amely szemlélteti azt a társadalompolitikai környezetet, ahol a vallásszabadság más jogokkal, érdekekkel és értékekkel ütközik.

Formázott: Sorkizárt

³⁵ L. pl. Christian Legal Society Chapter of the University of California ([561 U.S. 661](#) (2011)), Hastings College of the Law v. Martinez ([561 U.S. 661](#) (2011)),

36 L. pl. az alábbi EJEB-eseteket: Metropolitan Church of Bessarabia and Others v. Moldova (Case no 45701/99), Hasan and Chaush v. Bulgaria (Application No. 30985/96.), Case of Holy Synod of the Bulgarian Orthodox Church (Metropolitan Inokentiy) and Others v. Bulgaria (Applications nos. 412/03 and 35677/04), Vyato-Mykhaylivska Parafiya v. Ukraine (Application no. 77703/01), Karlsson v. Sweden, (Application(s) No(s): [12356/86](#)) Members of the Gldani Congregation of Jehovah's Witnesses And Others v. Georgia (Application no. 71156/01), Savez Crkava Rijec Ivota and Others v. Croatia (Application no. 7798/08) , Religionsgemeinschaft Der Zeugen Jehovas And Others v. Austria, (Application no. 27540/05), Magyar Keresztesy Mennonita Egyház and Others v. Hungary

(Applications

nos. [70945/11](#), [23611/12](#), [26998/12](#), [41150/12](#), [41155/12](#), [41463/12](#), [41553/12](#), [54977/12](#) and [56581/12](#))

³⁷ L. pl. Spetz and Others v. Sweden (app.20402/92) , Williamson v. The United Kingdom (no. [27008/95](#)), Sindicatul Pastoral Cel Bun v. Romania (App. No. (no. 2330/09)

